

МНТ-Ы АН АМЬТАН, ЖИГУҮРТЭН ШУВУУНЫ НЭР БҮХИЙ ХҮНИЙ НЭРИЙН ФРАНЦ ОРЧУУЛГА

Н. Мөнх¹²⁹ (МУИС. ШУС)

Товч агуулга: Бид МНТ-ы 1994 оны франц орчуулгыг нэгбүрчлэн шүүж үзэхэд нийт 52 хүний нэрийн франц орчуулга нь ан амьтан, жигүүртэн шувууны нэр зааж байгаа бөгөөд эдгээр нэрийг дараахий байдлаар ангиллаж болно:

- *Тотем нэр. Үүнд Бүри, Чоно, Марал хэмээх нэрс хамаарах аж.*
- *Бэлэгдэл нэр. Арслан, Буха мэт хүчтэй эс бөгөөс Начин, Шонхор мэт авхаалжтай болох г.м. бэлэгшээж өгдөг нэрс.*
- *Цээр /хамгаалсан/ нэр: Хүчүгүр*
- *Төрсний дараа хамгийн түрүүнд харсан амьтны нэр буюу англиар fortuitous or open-names гэж хувааж болдог байна.*

Бид өгүүлэгтээ эдгээр нэрсийн орчуулга франц хэлний хүн нэрлэх ёсонд хэр таарч байгаа талаар судлаж зарим нэг нэрийн орчуулгад санлаа дэвшүүлсэн.

Түлхүүр үг: ан амьтан, жигүүртэн, хүний нэр, орчуулга

Монголын нууц товчоо” нь монголын ард түмний чухал дурсгал бичиг бөгөөд үе үеийн эрдэмтэн судлаачдын судлагдахуун болсоор ирсэн. Тус туурвилыг монгол хэл, утга зохиол, түүх, соёл, шашин шүтлэг, угсаатны зүй, ертөнцийг үзэх үзэл г. м. олон талаас нь судласаар байгаа.

“Монголын нууц товчоо”-той холбоотой судлагаа шинжилгээний ажил, бүтээл олон хэл дээр хэдэн зуугаараа хэвлэгдэн гарсан. “Монголын нууц товчоо” нь монгол хэл дээрхи /Ц. Дамдинсүрэн, Т. Дашцэдэн, Б. Сумъяабаатар, Ш. Чоймаа г.м./ хөрвүүлэг, орчуулга, тайлбар, галигаас гадна одоо мэдэгдэж байгаагаар 20 гаруй хэлнээ орчуулаад байна¹³⁰.

“Монголын нууц товчоо”-г франц хэлээр хоёр удаа орчуулжээ. Эхнийх нь Поль Пеллиогийн 1949 онд хэвлэгдсэн ” *HISTOIRE SECRETE DES MONGOLS, Restitution du texte mongol et traduction française des chapitres I à VI*” хэмээх бүрэн бус 181 зүйл бүхий орчуулга. Хоёр дахи нь Мари-Доминик Эвен, Родика Поп нарын 1994 онд хэвлэгдсэн ” *HISTOIRE SECRETE DES MONGOLS, Chronique mongole du XIIIe siècle* “ хэмээх бүтээл юм. Мөн үүний сацуу А. Мостаэрт гуайн *Монголын нууц товчооны зарим хэсгийн тухайд*, П. Пеллио

¹²⁹ МУИС, ШУС, ХУС-ын европ хэлний тэнхим, докторанг

¹³⁰ Ё. Жанчив, Дундад үеийн монгол хэлний судлал, Эрдэм шинжилгээний бүтээлийн эмхэтгэл, УБ, 2011, х. 57-71

Igor de Rachewiltz, The secret history of the Mongols, A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century, Vol. I, pp. XXII-XXIX

болон Луи Амби нарын хамтарсан *Чингис хааны байлдан дагуулалтын түүх*¹³¹ гэх мэт томоохон судлагааны бүтээлүүд байдаг байна.

Мари-Доминик Эвен, Родика Поп нарын МНТ-ны франц орчуулга нь оноосон нэр тэр дундаа хүний нэрийг орчуулснаараа нэн онцлог юм. Сайхь орчуулгад 412 хүний нэр гардгаас 280 нэр буюу 67,9% -ийг бүрэн, 57 нэр буюу 13,5% хагас, 77 нэр буюу 18,6% -ийг орчуулалгүй галиглах, үсгэчилэх зарчмаар буулгасан байдаг¹³².

I. АН АМЬТНЫ НЭР БҮХИЙ ХҮНИЙ НЭРИЙН ФРАНЦ ОРЧУУЛГА

МНТ-д ан амьтны нэрээс үүссэн хүний нэр нилээд байдаг бөгөөд ан, амьтны утга бүхий нэрийн орчуулга 40, жигүүртэн шувууны нэр бүхий орчуулга 12 байна. Нийт 52 нэр байгаа нь МНТ-ы нийт нэрийн 12,6% эзэлдэг. Үүнд нэг талаас Чоно, Марал, Буга зэрэг зэрлэг амьтын нэр байхын сацуу Буха, Ухуна мэтийн гэрийн тэжээвэр амьтын нэрс ч байдаг. Энэ хэсэгт тусд нь авч үзэх өөр нэгэн бүлэг нэр бол Тогруу, Начин г.м. шувууны нэрээс үүдэлтэй хүний нэрс юм. Үүний зэрэгцээ Арслан хэмээх Монголд байхгүй амьтын нэр ч байна. Зарим судлаачдын үзэж байгаагаар эдгээр нэрсийг дараахи хэдэн бүлэгт хувааж болох аж:

- Тотем нэр. Үүнд Бүри, Чоно, Марал хэмээх нэрс хамаарах аж.
- Бэлэгдэл нэр. Арслан, Буха мэт хүчтэй эс бөгөөс Начин, Шонхор мэт авхаалжтай болох г.м. бэлэгшээж өгдөг нэрс.
- Цээр /хамгаалсан/ нэр: Хүчүгүр
- Төрсний дараа хамгийн түрүүнд харсан амьтны нэр буюу англиар *fortuitous or omen-names* гэж хувааж болдог байна.

Чоно буюу **Loup**. Франц хэлнээ Loup гэдэг нэр байдаг байна: Loup Servat. Мөн INSEE буюу францын статистик албан интсрнэт сайтаас үзэхэд нийт 4096 хүн Loup гэдэг овогтой байна.

Бидний олж тогтоосноор МНТ-ны франц орчуулгад Чоно буюу Loup хэмээх үг орсон нэр 4 байна:

а. Бөртэ Чоно /孛兒帖赤那- boertie chi na/ буюу Loup Bleu хэмээх нэр 1-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчлэн буулгаваас хөх чоно хэмээх утга илэрхийлж байна. Франц хэлнээ Loup Bleu гэдэг хүний нэр байдаггүй ч

Энэ нэрийн тухайд судлаачид нэг мөр болоогүй байгаа учир нь зарим нь эл нэрийг хүний нэр гэж үзэж байхад Д'Оссон, Х. Пэрлээ г.м./ зарим үүнийг тотем нэр гэж үздэг /Ш. Бира, С. Ю. Неклюдов г.м./. Жишээ нь И. де Рахевильц - Бөртэ чоно /Хөх чоно/ гэдэг нь угтаа монгол болон түрэг эртний домогт хүний нэр бус тотем нэр байсан боловч хожуу явсаар хүний нэр болж хувирсан нь монголчууд амьтадын нэрийг хүний нэр болгож хэрэглэдэгтэй нь холбоотой байж магад гэж бичсэн байна. Гэтэл Мари-Доминик Эвен, Родика Поп нар

¹³¹ P. Pelliot et Louis Hambis, *Histoire des campagnes de Gengis Khan*. Cheng-wou ts'in-tcheng lou.

¹³² Т. Сая-Эрдэнэ, *МНТ-ы хүний нэрийн зүйлийн франц орчуулгад хийсэн ажиглалт судлагаа* магистрын зэрэг горилсон бүтээл, УБ., 2006

монголчууд чоныг эртний өвөг дээдэс хэмээн үзэж тахидаг хэдий ч энэ нь чоно гэдэг амьтан биш харин монголчуудын эртний өвөг дээдсийн оноосон нэр байж болох талтай. Иймд эл тохиолдолд чоно гэдэг нь монгол хүн хайртай хүүдээ өгсөн нэр, эс бөгөөс тухайн хүний ухааны цар хүрээг заасан хүний хоч хэмээн ойлгох хэрэгтэй болов уу. *börte* гэдэг үгийн тухайд эл үг нь өнөөг хүртэл мал амьтны зүсэм заасаар ирсэн: “хөх туяатай цагаан эс бөгөөс саарал” мөн “толботой” гэсэн утга тус тус илтгэдэг байна гэж бичсэн байх жишээтэй.

б. Бүри /不里- bu li/ буюу Loup эл нэр 270, 274, 275, 276-р зүйлд тус тус гардаг. Францаар орчуулсныг үгчлэн буулгаваас чоно хэмээх утга илэрхийлж байна. Франц хэлнээ ийм нэр байдаг байна.

в. Бүри Булчиру /不里不勒赤魯 - bu li bu le chi lu / буюу Loup-le-Musclé - эл нэр 40-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчлэн буулгаваас Loup- чоно, le Musclé- хүч чадалтай, булчинлаг, шөрмөслөг хэмээх утга илэрхийлж байна. Энэ орчуулгын тухайд Loup гэдэг нь нэр le Musclé гэдэг нь хоч нэр мэт харагдаж байна.

г. Бүри бөх /不里孛闊 - bu li bo kuo/ буюу Loup-le-Lutteur хэмээх нэр 50, 131, 140-р зүйлд тус тус гардаг. Францаар орчуулсныг үгчлэн буулгаваас Loup-чоно, le Lutteur- бөх хэмээх утга илэрхийлж байна. Энэ орчуулгын тухайд Loup гэдэг нь нэр нь le-Lutteur гэдэг нь хоч, мэргэжил, цол гуншин заасан үг мэт харагдаж байна.

Марал буюу **Biche**. Францаар орчуулсныг үгчлэн буулгаваас Марал (эм буга) хэмээх утга илтгэж байна. Интернэт эх сурвалжаас үзэхнээ Марал гэдэг нэр зөвхөн Монголд төдийгүй Иран, Сири, Азейрбаджан г.м. улсад байдаг бөгөөд энэ нь дандаа эмэгтэй хүний нэр байна. Сонирхуулхад францын статистик хорооны нийтэлсэн мэдээнээс үзэхнээ өнөөгийн байдлаар Франц улсад Maral гэдэг нэртэй 12 хүн бүртгэгдсэн байна¹³³. Тэр ч байтугай Израильд Ayala буюу Марал гэсэн эмэгтэй хүний нэр байдаг байна. Нэрийн толь, интернэт эх сурвалжаас үзэхэд франц хэлнээ ч Biche гэдэг нэр байх боломжтой хэдий ч ийм нэртэй хүн байдаггүй байна¹³⁴. Ийм овог ч байдаг байна. Өөрөөр хэлбэл дээрх орчуулга франц хэлний хүний нэршлийн хэм хэмжээнд нийцэж байна хэмээн бид үзлээ.

Мөн МНТ-д Марал буюу Biche гэдэг нэр хоёр байдаг байна:

а. **Марал** /馬刺勒 - ma la le/ буюу **Biche** эл нэр 202-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчлэн буулгаваас Марал (эм буга) хэмээх утга илтгэж байна.

б. **Гуа-Марал** /豁埃馬蘭 - huo ai ma lan/ буюу **Biche Fauve** эл нэр 1-р зүйлд гардаг. qo'ai гэдэг үгийг тухайд кирилл үсгээр хөрвүүлэхдээ Гоо, Гуа, Хоо хэмээн янз янзаар буулгажээ. Р. Поп, М.-Д. Эвен нарын тухайд qo'ai maral хэмээх нэрийг Bishe-Fauve буюу “Ухаа марал” гэж орчуулсан байна, өөрөөр

¹³³ Францад төрсөн хүмүүс /2014 оны байдлаар/

¹³⁴ INSEE

хэлбэл тэд эл үгийг нангиад тайлбар орчуулгыг баримтлан “гоё, сайхан” гэдэг утгаар нь бус “ухаа” хэмээх өнгө зүсэм гэж үзсэн байна.

Бух буюу **Taureau, Taurin, Taurillon, Yak**. Бид МНТ-ы франц орчуулгаас эдгээр үг орсон 10 нэр оллоо. Үүнээс үзэхнээ тухайн үед Буха хэмээх нэр нилээд дэлгэрсэн байжээ. Интернэт эх сурвалжаас үзэхнээ франц хэлнээ ийм овог байдаг байна. Харин **Yak** хэмээх овог, нэр франц хэлнээ байдаггүй бөгөөд энэ нь тухайн улсад сарлаг байдаггүйтэй холбоотой болов уу. Эдгээр овог нь мэргэжил, газрын нэр, биеийн онцлогоос үүдэн үүссэн байна.

а. **Бухату салжи** буюу **Taurin le Tors** /不合秃撒勒只 - bu he tu sa le zhi/ эл нэр 17, 19, 23, 42 зүйлд гардаг байна. Францаар орчуулсныг угчилбээс Taurin – бухны /тэмдэг нэр/, Tors – мушгисан, эрчилсэн гэсэн утга тус тус илтгэж байгаа бөгөөд франц хэлнээ ийм нэр байдаггүй байна.

б. **Буха Төмөр** буюу **Taureau le Fer** /不花帖木兒 bù - huā - tiè - mù - ér/ эл нэр МНТ-ы 177-р зүйлд гардаг. Taureau, Fer гэсэн овог франц хэлнээ байдаг авч Taureau le Fer гэдэг нэр, овог франц хэлнээ байдаггүй байна. Францаар орчуулсныг угчилбээс Taureau – бух, le Fer гэдэг нь төмөр хэмээх үг бөгөөд франц хэлнээ ийн тодорхой ялгац хэрэглэж хүний овог¹³⁵ болон хоч үүсгэдэг байна. Франц хүний овог нь үндсэн таван гарвалитай байдаг¹³⁶: 1. хүний нэрээс үүссэн – Martine- Lamartine; 2. Газарзүйн онцлог болон байршилтай холбоотой- Fayette – Lafayette; 3. Мэргэжил, албан тушаал заасан үгээс үүссэн – Lenoble, Lemaire г.м. 4. Ураг төрлийн холбоо заасан үгээс үүссэн – Lepère, Lâiné г.м. 5. Гадаад төрх, биеийн онцлогтой холбогдолтой үгээс үүссэн – Leblond, Legrand г.м¹³⁷. Эл нэрийн тухайд дүгнэхэд орчуулгыг шууд үгийн утгаар утгачилж орчуулсан бөгөөд эл **орчуулга нь франц хэлний хүний нэршлийн хэм хэмжээнд таарч байна.**

в. **Жали Буха** буюу **Flamme le Taureau** /札鄰不合 - zha lin bu he / эл нэр 58, 141-р зүйлд гардаг. И де Рахевильц эл нэрийн утгыг “Гал [=уур хилэнтэй, хүчирхэг] бух” гэж буулгаад *jalín* гэдэг нь *yalin* “гал” гэсэн утгатай гэжээ. Гэтэл Безе эл нэрийг “заль” хэмээн буулгасан байдаг байна. Францаар орчуулсныг угчилбээс Flamme- гал, дөл; дур хүсэл; le Taureau – бух гэсэн утга илтгэж байна. Франц хэлнээ яг ийм хэлбэртэй овог нэр байдаггүй байна.

г. **Хорибуха** буюу **Vingt le Taureau** /豁里不花 - huo li bu hua / эл нэр 59-р зүйлд гардаг байна. Францаар орчуулсныг угчилбээс Vingt – хорь /тоо/, le Taureau бух гэсэн утга тус тус илтгэж байна. Vingt гэдэг овог франц хэлнээ байдаг бөгөөд үндэсний статистик мэдээний албанаас гаргасан мэдээнд эл нэр түгсэн байдлаараа 22371 байр эзэлдэг байна.

д. **Хунан** буюу **Taurillon** /忽難 - hu nan // эл нэр 122, 177, 202, 210, 216, 243-р зүйлд гардаг байна. Бичвэрээс үзэхэд Хунан нэртэй 2 хүн байна: нэг нь

¹³⁵ Овгийг хоч нэрээс үүссэн хэмээн үздэг байна бөгөөд зарим хэлэнд **овог** хэмээх үг нь хоч гэдэг үгтэй утга нэг байх нь ч бий – cognomen (латин хэлнээ), surname (англи хэлнээ) г.м.

¹³⁶ Котляр Наталья Александровна, ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ КЛАССЫ ФРАНЦУЗСКИХ ФАМИЛИЙ В ИСТОРИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ, Московский Институт Иностранных Языков, ЭШӨ

¹³⁷ Зөвхөн тодорхой ялгац бүхий жишээ оруулсан болно

Генигес овгийн Хунан, нөгөө нь Тайчиуд овгийн Хунан. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Taurillon - бух гэсэн утга тус тус илтгэж байна. И де Рахевильц бусад судлаачдын нэгэн адил эл нэрийг “гунан” буюу “гурван настай бух/үхэр” гэж буулгасан байна. франц хэлнээ ийм овог байдаг байна.

е. **Буха** буюу **Taureau** /不合 - bu he / эл нэр 137, 226, 227, 234, 239 зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс **Taureau** – бух. Франц хэлнээ ийм овог мөн байдаг байна.

ж. **Бухатай** буюу **Taurin** /不合台 - bu he tai / эл нэр 168 зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Taurin – бух, бухны гэсэн утга илтгэж байна. Франц хэлнээ ийм овог мөн байдаг байна.

з. **Дөрибөхө**/Дөрибуха/ буюу **Dori le Taureau** /朵里不合 - duo li bu he/ эл нэр 202 зүйлд гардаг. Эл нэрийг хагас орчуулсан байна: Дөри – галиглаж бөхө/буха гэдгийг Taureau хэмээн орчуулсан байна. Франц хэлнээ ийм овог, нэр байдаггүй байна.

е. **Худус** буюу **Yak** /忽都思 - hu du si / эл нэр 120, 202 зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Yak – сарлаг гэсэн утга илтгэж байна. Франц хэлнээ ийм овог, нэр байдаггүй ч лалын шашинтай африк цагаач дунд Yak гэсэн нэр бүртгэгдсэн байдаг байна.

ё. **Худус-халчан** буюу **Yak le Chauve** /忽都 - hu du / эл нэр 191 зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Yak – сарлаг, Chauve - халзан гэсэн утга илтгэж байна. Франц хэлнээ ийм овог байдаггүй байна.

Нохой буюу **chien, molosse**. Бид МНТ-ны франц орчуулгаас ийм гурван нэр оллоо. Интернет эх сурвалжаас үзэхнээ францад Chien гэдэг овог байдаг бөгөөд өнөөгийн байдлаар нийт 104 ийм овогтой хүн янз бүрийн нийгмийн сүлжээнд бүртгэлтэй байдаг байна¹³⁸. Сонирхуулахад Корсик арал дээр Cagnazzo буюу итали "cane" буюу нохой гэдгээс үүссэн нэр, овог байдаг, энэ нэрийг өөр нэгэн хувилбар нь Cagnazzi. Molosse буюу хоточ /хасар/ нохой гэсэн овог ч мөн байдаг бөгөөд эдгээр овог нь эртний грек уламжлалтай бөгөөд Μολοσσοί, Molossoi хэмээх хүний нэрээс үүдэлтэй¹³⁹. Иймд доорхи гурван нэрийн орчуулгыг франц хүний нэрийн хэм хэмжээнд таарч байна гэж үзэж болно.

а. **Алахчит** буюу **Chien Pie** /阿刺黑亦惕 - a la hei yi ti/. Эл нэр 169-р зүйлд гардаг байна. Орчуулагчид эл нэрийг шууд утгачилсан байна – Алаг гэдгийг Pie /1. шаазгай, 2. алаг/ гэж орчуулсан бөгөөд чит гэдгийг түрэг ит буюу нохой гэж ойлгон chien /нохой/ гэж орчуулсан байна. Энэ нь И. Де Рахевильц эл нэрийг “Spotted Dog” буюу алаг /толботой/ нохой¹⁴⁰ гэж тайлбарласан мөн

¹³⁸ <http://www.geneanet.org/>

¹³⁹ Эпирын хаан, Ахилл баатрын ач хүү. Хожуу удмын /овгийн/ нэр болсон бөгөөд өнөөг хүртэл ийм нэртэй газар байдаг байна.

¹⁴⁰ И. де Рахевильц - Alaqud гэж бичсэн нь бичээчийн алдаа бөгөөд зөв хувилбар нь Alay Id. Тэр ч байтугай Alay Nidün гэдэг нэр алдаатай бөгөөд утгаа энэ нь Alay Id гэдэг нэрэнд –n авиа болон харьяалахын тийн ялгалын –ün залгасан гэж үзжээ. ¹⁴⁰ Igor de Rachewiltz, The Secret History of the Mongols, A Mongolian Epic Chronicle of the XIII Century, Volume I, Brill Leiden-Boston, 2004, p.661

Лигетийн тайлбарыг дагсан бололтой. Гэтэл Хаэниш эл нэрийг Alaqsit гэж уншсан бөгөөд түүний үзэж байгаагаар Alaqsit гэдэг нь Alaq хэмээх нэрэнд – cit¹⁴¹ дагавар залгасан байна. Кливз эл нэрийг Alagh Yid гэж тайлж уншсан байна¹⁴².

б. **Зүчи Хасар** буюу **Hôte le Molosse** /拙赤合撒兒- zhuo chi he sa er/ эл нэр 60, 76, 77, 79, 96, 99, 104, 105, 107, 120, 124, 130, 137, 161, 183, 184, 195, 242-245 зүйлд тус тус гардаг байна. Энэ нэрийг мөн утгачилж Зүчи гэдгийг Hôte /зочин/, Хасар гэдгийг Molosse гэж орчуулсан нь И. де Рахевильцын утгачилсантай дүйж байна /"Guest", "the name of a kind of wild dog"/ байна.

в. **Архай Хасар** буюу **Arqai le Molosse** /阿兒孩合撒兒巴刺 a er hai he sa er/ эл нэр 120, 124, 127, 177, 181, 183, 158, 191, 192, 226, 230, 234, 252 зүйлд тус тус гардаг байна. Эл нэрийг Ц. Дамдинсүрэн гуай эл нэрийг 1. Архай Хасар – Бала гэж нэгтгэжээ, 2. “Сэцэ-Домог, Архай Хасар--Бала, хоёул хөвүүнээ дагуулж ирэв¹⁴³” гэж бичсэн байна. Гэтэл эх болон бусад судлаачидын орчуулга, хөрвүүлэг зэргээс үзэхнээ Архай Хасар, Бала гэдэг нь 2 тусдаа хүний нэр бөгөөд энэ хоёр хоёул Сэцэ Домогийн хөвүүд байна.

Буга буюу **Cerf**. МНТ-ны франц орчуулгад эл үг орсон нэр хоёр байна. Францад Cerf гэдэг нэр байдаггүй ч ийм овог нилээд дэлгэрсэн байдаг байна жишээ нь 2015 оны францын гоо бүсгүйн тэргүйн шагналтыг Camille Cerf гэдэг байна. Мөн өрнөдийн зарим нэр нь **буга** гэсэн утгатай байдаг: Oscar гэдэг ирланд гаралтай нэрийн Os гэдэг нь буга, сагу - хайртай гэсэн утгатай¹⁴⁴ байх жишээтэй. **Иймд эдгээр нэрийн орчуулга нь франц хэлний хэм хэмжээнд нийцэж байна гэж бид үзлээ.**

а. **Буха Хатаги** буюу **Cerf le Dur** /不忽合荅吉 - bu hu he ta ji / эл нэр 17, 19, 23, 30, 32, 33, 42 зүйлд тус тус гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Cerf – буга, le Dur- хатуу гэсэн утгатай байна. Эл тохиолдолд Буха хэмээх нэрийг хятад үсгээр бичсэн эхэд 不忽 буюу bu hu /буга?/ гэж бичсэн атал Буха буюу Бух гэдэг үгийг 不合 / bu he/ гэж бичсэн байна иймд орчуулагчид зөв хувилбараар нь орчуулсан байх талтай.

б. **Элхудар** буюу **Cerf de l'Union** /額勒忽秃兒 - e le hu tu er/ эл нэр 152-р зүйлд гардаг бөгөөд франц орчуулгыг үгчилбээс Cerf – Буга, de l'Union- Хамтын гэсэн утга илтгэж байна. Эл нэр түрэг гаралтай (?) бөгөөд орчуулагчид зөв орчуулсан байна гэж бид дүгнэж байна.

Бодончар мунхаг буюу **Sanglier le Simplet** /孛端察兒蒙合黑- bo duan cha er he hei / болон **Мэгүүжин сүүлт** буюу **Queue de Laie** /篋古真薛兀勒圖 - mie gu zhen xue wu le tu/.

¹⁴¹Орд. эм хүйсийн нэр үүсгэх –jit дагавар

¹⁴² Франц орчуулгад зөв хувилбарыг сонгож орчуулсан болов уу. Гэхдээ Ордос аялгууна *алаг* хэмээх үг “нохой” гэсэн утга заадаг байна. Иймд мо. “нохой”+тү. “нохой” гэж байж ч бололх тайлтай бөгөөд монгол нэрлэх ёсонд ийм үзэгдэл байдаг байна: Энх-Амгалан, Мөнх-Чимид, Бадамцэцэг г.м.

¹⁴³ Ц. Дамдинсүрэн, МНТ, УБ, 1996, х.65

¹⁴⁴ <http://www.aufeminin.com/w/prenom/p639/albin.html>

а. Бодончар мунхагийн тухайд эл нэр МНТ-ы 17, 19, 23, 24, 28-30, 32-35, 37, 38, 40-44-р зүйлд гардаг байна. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Sanglier-бодон, le Simplet- 1. гэнэн 2. Мунхаг гэсэн утга илтгэж байна. И де Рахевильц эл нэрийг *bodon* буюу бодон хэмээх нэр үгэд *ĉar* хэмээх дагавар залгаж үүсэн нэр гэж үзэж байгаатай нь дийлэнхи судлаач санал нэг байна. – *ĉar* дагаварын тухайд Н. Поппе эл дагаварыг хүний нэрэнд ордог дагавар бөгөөд доромж утгатай нэр үг болон тэмдэг нэрээс багасагсан утгатай тэмдэг нэр үүсгэдэг дагавар хэмээн тодорхойлжээ¹⁴⁵. Sanglier гэдгийн тухайд францад ийм хүний овог байдаг байна, тэр ч байтугай өрнийн зарим улс оронд “бодон” хэмээх утга илтгэдэг нэрс ч байдгийг энд жишээлэн авч үзвээс: Evgard / eber + hard “хүчтэй” /, Ebbe, Ebbel г.м. герман нэрс eber “бодон” гэдгээс үүсэн байна, Vanba хэмээх ирланд нэрийн утга нь ч мөн “бодон”, орос Кабанов /бодон/ г.м.

б. **Queue de Laie** буюу **Мэгүүжин сүүлт** эл нэр 132-134-р зүйлд гардаг байна. францаар орчуулсныг үгчилбээс Queue – сүүл, Laie-мэгж гэсэн утга тус тус илтгэж байна.

Мангудай буюу **L'Ogre** /忙忽台- mang hu tai / эл нэр 46, 278-р зүйлд тус тус гардаг бөгөөд 46-р зүйлд Начин баатрын хүү, 278 –р зүйлд мянгатын ноён байна. Эл нэрийн тухайд mangu- хэмээх үгэнд –dai дагавар залгаж үүссэн бөгөөд Н. Поппегийн үзсэнээр –dai дагавар нь овгийн нэрээс үүссэн эрэгтэй хүний нэрэнд ордог мөн тухайн овгийнх гэсэн утга заадаг байна. Уг дагавар нь багасагсан эхрийлсэн утга илтгэдэг байна. Ogre гэдэг нэр бид олоогүй ч эл үг нь хүний хоч болох нь элбэг байдаг бөгөөд ийм овог францад байдаг бөгөөд интернэт бүртгэлээс үзэхнээ өнөөгийн байдлаар францад ийм овогтой 97 хүн байдаг байна¹⁴⁶. Иймд эл орчуулга зөв болжээ гэж бид үзэж байна.

Хүчүүгүр буюу **Souris des Bouleaux** /窟出沽兒 - ku chu gu er /, Найманы **Буйруг** хан буюу **Roi Commandant des Souris des Bouleaux** /不亦鲁黑罕 - bu yi lu hei han /. Souris des Bouleaux гэдгийг монгол хэлнээ хөрвүүлвээс – хусны хулгана, хүчгэр гэсэн утга илтгэдэг байна. франц хэлнээ Souris болон Bouleaux гэсэн тус тусдаа овог байдаг авч яг эл хэлбэрээрээ овог, нэр байдаггүй байна.

а. **Хүчүүгүр** буюу **Souris des Bouleaux** /窟出沽兒 - ku chu gu er /. Эл нэр 120, 124, 202, 223 зүйлд гардаг байна. Орчуулагчид эл нэрийн *хүчгэр* хэмээн тайлж ийн орчуулсан байна.

б. Найманы **Буйруг** хан буюу **Roi Commandant des Souris des Bouleaux**. Эл нэр 150, 152, 167, 177-р зүйлд гардаг. Орчуулгыг үгчилэн орчуулбаас: Roi Commandant – удирдагч, хан, Souris des Bouleaux - хусны хулгана, хүчгэр. Эл тохиолдолд des Souris des Bouleaux гэдэг нь найманы нэг овгийн нэр байна.

Хучар бэхи буюу **Bélier le Bey** /忽察兒別乞 - hu cha er bie qi /. Эл нэр 122, 127, 142, 153, 166, 174, 179-181, 246, 255-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Bélier – хуц, le Bey – бэхи. Франц хэлнээ Bélier гэдэг овог байдаг. Үүнээс гадна оноосон нэрийг өмнө нь ийн орчуулж байсан жишээ байна: *Le*

¹⁴⁵ N. Poppe, *Ural-Altäische Jahrbücher, Band 47, Wiesbaden 1975*, ss.161-167

¹⁴⁶ <http://www.journaldesfemmes.com/nom-de-famille/nom/162720/ogre.shtml>

*courant nous repret encore et nous jeta sur le quai adjacent, le quai du palais Belier Bey, alors habitée par le sultan*¹⁴⁷. Иймд энэ орчуулга зөв болсон гэж бид үзэж байна.

Адхираг буюу **Mouflon** /阿惕乞刺黑- a ti qi la hei /. Эл нэр 238-р зүйлд гардаг бөгөөд олон сурвалжид эл нэрийг өөр өөрөөр тэмдэглэсэн байдаг байна. Рашид ад Дин эл нэрийг *Alp-Ünik* /*Alp-Ütik*/ (?), МНТ –д *At kiraq*, Пеллио эл нэрийг *At buiruq*, Алтан иовчид Абирха г.м. хэмээн тус тус тэмдэглэжээ. Франц орчуулгыг үгчилбээс – аргал хэмээх утга илтгэж байна гэтэл И. де Рахевильц эл нэрийг түрэг *adyiraq* “young stallion” буюу “азарган үрээ” хэмээх үгээс үүссэн гэж үзэж байгаа бөгөөд хэрэв эл тайлбарыг баримтлаваас эл нэрийг франц хэлнээ Etalon гэж орчуулваас зохилтой.

Халиу буюу **Loutre**. **Жауридайн Халиудар** буюу **Je'ürïyen Loutre** /合里兀荅兒 - he li wu ta er /. **Бужир** буюу **Loutre Mâle** /不只兒- bu zhi er/. Франц хэлнээ ийм овог байдаг байна.

а. **Жауридайн Халиудар** буюу **Je'ürïyen Loutre** /合里兀荅兒 - he li wu ta er /. Эл нэр 183-185 зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Loutre – халиу. Н. Поппе 合里兀 – he li wu гэдгийг 1. Халиу, 2. Халиун /зүс/ хэмээн тайлбарласан бөгөөд Халиудар нэрийн утгын тухайд халиун зүс гэж үзжээ иймд Н. Поппегийн тайлбарыг баримтлаж орчуулваас – Bai гэж орчуулах байжээ.

б. **Бужир** буюу **Loutre Mâle** /不只兒- bu zhi er/. Эл нэр 202 –р зүйлд гардаг. Эл нэрийг шууд утгачилан орчуулжээ.

Булуган буюу **Zibeline** /不魯罕- bu lu han /. Эл нэр 202-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Булга гэсэн утга илтгэж байна. Франц хэлнээ ийм овог байдаг байна.

Буту хүргэн буюу **Chamelon le Gendre** /不圖 - bu tu /. Эл нэр 120, 202-р зүйлд гардаг. И. де Рахевильц эл нэрийг бусад нангиад сурвалжаас шүүн Butu бус Botu хэмээн тайлж унших нь зүйтэй хэмээн үзжээ. Франц орчуулгыг үгчилбээс Chamelon – ботго хэмээх утга илтгэж байна. Франц хэлнээ ийм овог, нэр байдаггүй байна, гэхдээ францын цагаачид дунд Aboubakar буюу “ботго” хэмээх араб гаралтай нэр нилээд дэлгэрсэн байдаг байна.

Арслан хаан буюу **Roi Lion** /阿兒思蘭罕 - a er si lan han / эл нэр 235-р зүйлд гардаг байна. Орчуулагчид нэрийг шууд утгачилж орчуулжээ. И. де Рахевильц үүнийг нэр бус цол байж магад гэж үзжээ. Ер нь “Арслан” гэсэн утгатай нэр нилээд түгсэн байдаг байна: Арслан, Сэнгэ, Лев, Leon, Lionel г.м. Франц хэлнээ ч Lion хэмээх нэр, овог байдаг байна. Сонирхуулахад оросын алдарт зохиолч Лев Николаевич Толстой хэмээх нэрийг франц хэлнээ Léon Tolstoi, испаниар León Tolstói г.м. орчуулсан байдаг байна.

Ухуна буюу **Bouc** /兀忽納 - wu hu na / эл нэр 254-р зүйлд гардаг. Орчуулагчид эл нэрийг шууд утгачилж орчуулсан бөгөөд франц хэлнээ ийм ховор овог байдаг бөгөөд тархацаараа 397474 байр эзэлдэг байна.

¹⁴⁷ Adolphus Slade, *La Turquie, la Grèce et Malte*, Paris, 1838

Гүрбэсү буюу **Saurienne** /古兒別速- gu er bie su / эл нэр 189, 194, 196-р зүйлд гардаг байна. Францаар орчуулсныг үгчилбээс “гүрвэл” гэсэн утгатай бөгөөд И. де Рахевильц эл нэрийн утгыг мөн “гүрвэл” байж магад хэмээн үзжээ. Францад ийм овог, нэр байдаг бөгөөд хүний нэрийн сайтаас үзэхнээ 1890 оноос хойш 17 хүн ийн нэрлэгдсэн байна.

Элжгэдэй буюу **L'Âne** /額勒只格歹- e le zhi ge dai / эл нэр 229, 275, 278-р зүйлд гардаг. Орчуулагчид эл нэрийг шууд утгачилж орчуулсан байна. Ц. Дамдинсүрэн гуай эл нэрийг хоёр өөр янзаар галигласан байна: Элжгэн /Ц. Дамдинсүхэн, МНТ, УБ, 1976, т. 232/, Элжгэдэй /Ц. Дамдинсүхэн, МНТ, УБ, 1976, т. 235/. Бид нилээд хайсан боловч франц хэлнээ ийм овог нэр олсонгүй, тухайн үг нь гол төлөв хоч болдог бөгөөд “зөрүүд” гэсэн утга илтгэдэг байна. Морь, унага г.м. утга илтгэдэг нэрс. Эдгээр нэрс нь дандаа тухайн морины онцлог шинж, өнгө зүс зэргийг тусгадаг байна.

а. **Тайчар** буюу **Poulain** /給察兒 - dai cha er /. Эл нэр 128, 129, 201-р зүйлд гардаг байна. Францаар орчуулсныг үгчилбээс “унага”. Францад ийм овог байдаг бөгөөд 1890 оноос хойш нийт 21693 хүн ийм овог авсан бөгөөд тархацаараа 175-р байр эзэлдэг байна.

б. **Хонхордай** буюу **Poulain Alezan** /晃豁兒台- huang huo er tai / Эл нэр 277, 278-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Poulain – унага, Alezan-зээрд гэсэн утга илтгэж байна. Франц хэлнээ ийм овог, нэр байдаггүй байна.

в. **Дамачи** буюу **Coureur** /塔馬赤- ta ma chi /. Эл нэр 202-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс “уясан морь” /уралдааны морь/ гэсэн утга илтгэж байна. Францад ийм овог байдаг байна.

г. **Тобсаха** буюу **Cheval Arabe** /脫卜撒合- tuo bu sa he/ Эл нэр 202-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс “араб морь” – “араб угшлын морь” гэсэн утгатай байна. Францад ийм овог, нэр байдаггүй байна.

д. **Ажйнай** буюу **Pur-sang** /阿只乃- a zhi nai /. Эл нэр 202-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс “ажнай хүлэг” – “цэвэр цусны хүлэг” гэсэн утга илтгэж байна. Франц хэлнээ ийм овог, нэр байдаггүй байна.

II. ЖИГҮҮРТЭН, ШУВУУНЫ УТГА ЗААСАН ХҮНИЙ НЭРИЙН ФРАНЦ ОРЧУУЛГА

Тогруу буюу **Grue** хэмээх үг орсон нэрс. МНТ франц орчуулганд ийм нэр 3 байна. Францчуудын тухайд гэвээс ийм овог нилээд дэлгэрсэн байдаг бөгөөд Жан Гости хэмээх франц нэр судлаачийн бичсэнээр анх урт хөлтэй, өндөр туранхай хүмүүсийг ийн хочилдог байсан бөгөөд аажимдаа энэ нь овог болон хувирчээ. Францад өнөөгийн байдлөөр 451 хүн ийм овогтой байгаа бөгөөд дийлэнхи нь францын баруун-өмнөд хэсэгт оршин суудаг гэж INSEE буюу францын үндэстний статистик хорооны мэдээнд бүртгэгдсэн байна.

а. **Хачиун-Тохураун** буюу **Duret la Grue** /合赤溫脫忽刺温- he chi wen tuo hu la wen/ Эл нэр 120, 124-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс Duret – хатуу, la Grue-тогруу хэмээх утга илтгэж байна.

б. **Хархай-Тохураун** буюу **Mélèze la Grue** /合刺孩脫忽刺温- he la hai tuo hu la wen /. Эл нэр 120, 124 –р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг монгол хэлнээ хөрвүүлвээс **Mélèze** – хар мод, **la Grue** – тогруу.

в. **Харалдай-Тохураун** буюу **Noiraud la Grue** /哈蘭勒歹脫忽刺温- ha lan le dai tuo hu la wen/. Эл нэр 120, 124 –р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг монгол хэлнээ хөрвүүлвээс **Noiraud** – хар /өнгө/, **la Grue** – тогруу.

Тоорил буюу **Gerfaut** хэмээх нэр. Бид МНТ-ны франц орчуулгыг шүүж үзээд 3 ийм нэр оллоо: **Gerfaut** – **Тоорил** /Ван хан/, **Gerfaut le Mince** - Нарин-тоорил, **Gerfaut des Astucieux** - **Сөгээдэй Тоорил**. Бид хэд хэдэн францын цахим хуудас, нийтийн сүлжээг шүүж үзээд ийм овог болон нэртэй хүмүүс байдгийг олж мэдлээ.

а. **Gerfaut** – **Тоорил** /Ван хан/. Эл нэр МНТ-д олонтаа гардаг бөгөөд францаар орчуулсныг монголчилвоос **Gerfaut** – шонхор гэсэн утга илтгэж байна. И. де Рахевильц эл нэрийг уйгуур гаралтай үг бөгөөд “bird of prey” буюу “махчин шувуу” гэсэн утгатай хэмээн тайлбарласнаас үзэхнээ эл нэр нь яг “шонхор” гэсэн утга илтгээгүй аж, гэхдээ орчуулагчид эл нэрийг франц хэлний хэм хэмжээнд тааруулан маш сайн орчуулсан гэж үзэж байна.

б. **Нарин-тоорил** буюу **Gerfaut le Mince** /納鄰脫幹鄰勒- na lin tuo wo lin le /. Эл нэр 218-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс **Gerfaut** – шонхор, **le Mince** – туранхай.

в. **Сөгээдэй Тоорил** буюу **Gerfaut des Astucieux** /雪格額台脫幹鄰勒- xue ge e tai tuo wo lin le/. Эл нэр 166, 180, 181-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс **Gerfaut** – шонхор, **des Astucieux** – зальтай, овжин гэсэн утга илтгэж байна. Лу. Алтан товчид эл хэсгийг өөрөөр буулгаж 2 өөр хүн болгосон байна: ... *гахай жилийн хавар Жамуха, Алтан, Хучар, Хартахидай, Өвөгжин Онгин, Сүхэгэдэй, Тоорил, Хачигун бэхи, эд болон нэгэн зетэн болж, ...*

Начин баатар буюу **Crécerelle le Preux** /納臣把阿禿兒- na chen ba a er tu /. Эл нэр 45, 46 -р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс **Crécerelle** – начин шонхор, **le Preux**-баатар гэсэн утга илтгэж байна. Франц хүний нэрийн цахим хуудас, нэрийн бүртгэлээс бид ийм нэр олж чадаагүй ч олон нийтийн цахим сүлжээнд ийм овогтой хүн байгааг оллоо /www.facebook.com/

Байшинхор догшин буюу **Riche Faucon le Terrible** /伯升豁兒多申 - bo sheng huo er duo shen /. Эл нэр 47 -р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс **Riche** – баян, **Faucon**-шонхор, **le Terrible** – догшин, аймшигтай гэсэн утга илтгэж байна. Эдгээр нь тус тусдаа овог, нэр болдог. И. де Рахевильц эл нэрийн утгыг “As Fierce (or Cruel) as the Rich (bay = түрэг “баян”) **Gerfalcon** (singqor = мо. шонхор)” гэж тайлбарласан бөгөөд үүнийг баримталваас францаар **Faucon** бус **Gerfaut** гэж орчуулж болох талтай. Л. Безе, “Some Turkic Personal Names in the Secret History of the Mongols” хэмээх өгүүлэгтээ эл нэрийг өөрөөр тайлбарласан хэмээн судлаачидын бүтээлээс олж уншсан боловч харамсалтай нь өгүүлэгийг нь олж чадсангүй.

Хөхөчү буюу **Mésange Bleue**. МНТ-ы франц орчуулгад ийм нэр 3 байна: **Mésange Bleue** – **Хөхөчү**, **Mésange Bleue le Renard** – **Хөхөчү-Хирсаан**, **Хөхөчү**

тэв тэнгэр буюу **Mésange Bleue le Très Céleste**. Францаар **Mésange Bleue** гэдэг нь “хөх бух” гэсэн утгатай. Францад **Mésange Bleue, Mélanges** гэсэн овог байдаг байна.

а. **Хөхөчү** буюу **Mésange Bleue** /бэсүдийн нутагт олдсон хүү/. Эл нэр 119, 138, 202, 214, 243, 244-р зүйлд гардаг. Эл нэр нилээд олон давтамжтай бөгөөд И. де Рахевильц эл нэрийг **kököcü** хэмээн галигласан авч 202-р зүйлд **kökö-cos** хэмээн галиглаж харин Алтан Товчид **Хөхөчү** гэж байсан авч 202-р зүйлд **Хөхэчос** хэмээн бичжээ. Гэхдээ эхний хувилбар нь зөв болов уу.

б. **Хөхөчү** буюу **Mésange Bleue** /Сэнгүмийн агтач/. Эл нэр 188-р зүйлд гардаг бөгөөд нэмэлт тайлбарыг А. Мостаэрт *Монголын нууц товчооны зарим хэсгийн тухайд* гэдгийг үзнэ үү.

в. **Mésange Bleue le Renard** буюу **Хөхөчү – Хирсаан**. Эл нэр 180-р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг үгчилбээс **Mésange Bleue** -“хөх бух”, **le Renard** – шар үнэг гэсэн утга илтгэх бөгөөд хярсныг францаар **renard corsac** гэдэг бөгөөд эл нэрийн үгийн утгыг баримтлаваас **Mésange Bleue le Corsac** гэж орчуулж болох талтай.

г. **Хөхөчү тэв тэнгэр** буюу **Mésange Bleue le Très Céleste** /闊闊出帖卜騰格理- **kuo kuo chu tie bu teng ge li**/. Эл нэр 45, 46 -р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг монголчилвоос **Mésange Bleue** – хөх бух, **le Très Céleste** – тэнгэрлэг, ариун, гэгээн гэсэн утга илтгэж байна.

Хуйханаг баатар буюу **Busard le Preux** /古亦古捏克 把阿秃兒- **gu yi gu nie ke ba a tu er** / Эл нэр 247 -р зүйлд гардаг. Францаар орчуулсныг монголчилвоос **Busard-cap** /шувуу/, **le Preux** – баатар гэсэн утга илтгэж байна. Монголч эрдэмтэн Мураками эл үгийг түрэг гаралтай бөгөөд “a mouse catching hawk, a bustard” буюу “хулгана барьдаг харцага, cap” хэмээх утга илтгэдэг гэж тайлбарлажээ.

Abstract: *We studied French translation of The Secret History of the Mongols and we found 52 people’s names meaning animals and birds. Those names could be classified as*

- *Totemic names*
- *Symbolic names*
- *Protecting names*
- *Fortuitous or omen names.*

We tried to observe how these names translation correspond to French anthropology and we suggested some translations.

НОМЗҮЙ

1. Marie-Dominique Even, Rodica Pop, *Histoire Secrète des Mongols*, Saint-Amand, 1994
2. Paul Pelliot, *Histoire secrète des Mongols*, Paris, 1949
3. И. де Рахевильц, *The Secret History of the Mongols*, 1972
4. Ц. Дамдинсүрэн, *МНТ*, УБ, 1996
5. Лувсанданзан, *Алтан товч*, УБ, 2006
6. Ш. Чоймаа, *Монголын Нууц Товчоон*, УБ, 2006
7. www.nciku.com
8. <http://dic.mart.mn/online-dictionary/>
9. Ё. Жанчив, *Дундад үеийн монгол хэлний судлал*, Эрдэм шинжилгээний бүтээлийн эмхэтгэл, УБ, 2011, х. 57-71
10. P. Pelliot et Louis Hambis, *Histoire des campagnes de Gengis Khan*. Cheng-wou ts'in-tcheng lou.
11. Т. Сая-Эрдэнэ, *МНТ-ы хүний нэрийн зүйлийн франц орчуулгад хийсэн ажиглалт судлагаа* магистрын зэрэг горилсон бүтээл, УБ., 2006
12. Котляр Наталья Александровна, ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ КЛАССЫ ФРАНЦУЗСКИХ ФАМИЛИЙ В ИСТОРИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ, Московский Институт Иностранных Языков, ЭШӨ
13. <http://www.aufeminin.com/w/prenom/p639/albin.html>
14. N. Poppe, *Ural-Altische Jahrbücher, Band 47, Wiesbaden 1975*, ss.161-167
15. Л. Болд, *Орчин цагийн монгол хэлний дагавар*, УБ, 1986
16. V. Rybatzki, *From animal to name, remarks on the semantics of Middle Mongolian personal names*, Helsinki. academia.edu